

Тавакалян Маріам Боріківна

аспірантка кафедри кримінального процесу,

детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПРАВА НА ЗАХИСТ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Чинний КПК України передбачає здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (далі – ПЗМХ) в особливому порядку, що зумовлено особливостями суб'єкта суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, який потребує надання додаткових процесуальних гарантій. Керуючись офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України, можна простежити збільшення кількості осіб, до яких застосовувалися ПЗМХ. Так, було направлено до суду клопотань про застосування ПЗМХ у 2017 р. – 1110, у 2018 р. – 1070, 2019 р. – 1227, 2020 р. – 1229 [1].

У зв'язку з цим актуальним напрямком дослідження є забезпечення права на захист осіб, які через психічну хворобу не можуть самостійно захищати свої права, свободи та законні інтереси під час здійснення кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ. Саме тому дана категорія осіб потребує надання додаткових процесуальних гарантій у кримінальному провадженні. Слід підкреслити, що право на захист гарантується як вітчизняними, так і міжнародними нормативно-правовими актами, а саме: ст. 20 КПК України, ст. 59 Конституції України, п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також п. «d» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права.

Відповідно до пп. 3, 5 ч. 2 ст. 52 КПК України обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні забезпечується: щодо осіб, які

внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, – з моменту встановлення цих вад; щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, – з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності [2].

Слід зазначити, що право на захист дуже часто порушується. Так, наприклад, з підстав порушення п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України скасовано вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 23 січня 2013 року та призначено новий судовий розгляд у суді першої інстанції відносно Особи 1, засудженого за ч. 1 ст. 121 КК України до 5 років позбавлення волі, оскільки під час судового розгляду було встановлено, що обвинувачений неодноразово лікувався у психіатричній лікарні, перебуває на обліку у лікаря-психіатра, однак справа була розглянута за відсутності захисника, участь якого відповідно до вимог ст. 52 КПК України є обов'язковою як щодо особи, яка внаслідок психічних і фізичних вад не здатна повною мірою реалізувати свої права. Крім того, при неповному визнанні обвинуваченим вини, суд першої інстанції розглянув справу в порядку ч. 3 ст. 349 КПК України. З аналогічних підстав скасовано вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 07 травня 2013 року відносно обвинуваченого Особа 1 за ч. 2 ст. 186 КК України та призначено новий судовий розгляд, оскільки судовий розгляд здійснено за відсутності захисника, а згідно з результатами судово-психіатричної експертизи в обвинуваченого виявлено легку розумову відсталість із порушенням поведінки, він перебуває на обліку у психіатра, тому участь захисника у справі є обов'язковою відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК України як щодо особи, яка внаслідок психічних і фізичних вад не здатна повною мірою реалізувати свої права [3].

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 503 КПК, підставою для застосування правил глави 39 КПК України є встановлення однієї з двох обставин: особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну

відповідальність, у стані неосудності; особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Відповідно до ст. 506 КПК України особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника [2]. Постає питання: наскільки обґрунтованою є реалізація прав особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, тільки через захисника, законного представника. На нашу думку, слід передбачити можливість реалізації прав також особисто особою, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, тому що обставини, що підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, а саме: час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння та кримінального правопорушення, у більшості випадків більш точно та детально може роз'яснити особа особисто.

Натомість, відповідно до ст. 512 КПК України судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, обов'язковою участю фізичної особи, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника та захисника згідно із загальними правилами цього Кодексу [2]. Як бачимо, на стадії судового розгляду участь особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, вже є обов'язковою порівняно зі стадією досудового розслідування, яке здійснюється тільки через захисника, законного представника.

Відповідно до ст. 20 КПК України, засада забезпечення права на захист передбачає, що підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові

пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом [2]. Відповідно до пп. 4, 5, 6 принципу 1 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 46/119 «Захист осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги», кожна особа з психічним захворюванням повинна мати право користуватися всіма громадянськими, політичними, економічними, соціальними та культурними правами. Не повинно бути дискримінації, тобто будь-якого розмежування, переваг, винятків у реалізації її прав у зв'язку з наявністю у неї психічного захворювання. Особа, чия правоздатність знаходиться під питанням, повинна мати право бути представленою адвокатом [4].

Тобто, як бачимо, у чинній редакції ст. 506 КПК України порушується принцип забезпечення права на захист, тому що не передбачається можливість особистої участі та надання усних або письмових пояснень особою, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, на етапі досудового розслідування, що відповідно до міжнародних стандартів є дискримінаційною нормою.

Згідно з ч. 1 ст. 44 КПК України якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник [2]. Як слушно зазначає Кириченко В.Л., участь законного представника у кримінальному провадженні щодо застосування до повнолітньої особи ПЗМХ залежить від наявності чинного на момент здійснення кримінального провадження рішення суду у цивільній справі про визнання особи недієздатною чи обмежено дієздатною. За такого концептуального підходу більшість осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності вперше, а особливо особи, які захворіли на психічне захворювання після вчинення кримінального правопорушення, залишаються у кримінальному провадженні щодо застосовування ПЗМХ на самоті, без допомоги та підтримки близьких родичів [5; с. 252-253].

На нашу думку, позиція Кириченко В.Л. є цілком аргументованою, тому що залучення законного представника на початкових етапах є дуже важливим для протидії порушенню прав та законних інтересів даної категорії осіб, що в свою чергу забезпечує гарантію реалізації принципу права на захист. Адже дана категорія осіб через наявність психічного захворювання не може в повній мірі забезпечити реалізацію свого права на захист, а тому потребує наявності не тільки захисника, а й законного представника, які відразу будуть захищати та гарантувати права, свободи та законні інтереси даної категорії осіб.

Отже, застосування ПЗМХ в особливому порядку кримінального провадження є обґрунтованим, тому що сприяє посиленню спеціальних гарантій, встановлених для осіб, щодо яких вирішується питання про застосування ПЗМХ. Як бачимо, в КПК України є положення, які відповідають міжнародним стандартам, пов'язаним із захистом даної категорії осіб, але все ж таки є й положення КПК України, які слід скорегувати для забезпечення права на захист.

Список використаних джерел:

1. Статистична інформація Генеральної прокуратури України за 2017-2020 роки. *Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>. (дата звернення: 19.10.2021).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 (у редакції від 04.10.2021). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. С. 474.

3. Аналіз причин скасування Апеляційним судом Дніпропетровської області вироків, постановлених місцевими судами за 2013 рік (КПК 2012 року). *Офіційний веб-сайт Судової влади України*. URL: <https://dpkra.court.gov.ua/sud0491/pokazniki-diyalnosti/1/analiz3>. (дата звернення 19.10.2021).

4. Защита лиц с психическими заболеваниями и улучшение психиатрической помощи: Резолюция № 46/119, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 18 февраля 1992 года по докладу Третьего комитета

(А/46/721). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_905. (дата звернення: 19.10.2021).

5. Кириченко В.Л. Процесуальні можливості сторони захисту у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру: порівняльно-правовий аналіз. *Право і Суспільство*. 2017. № 5. С. 252-253.

Урбан Володимир Анатолійович

*курсант 3 курсу факультету №1 Харківського національного університету
внутрішніх справ*

Романюк Віталій Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ОКРЕМОЇ ГРУПИ ОСІБ: ПРОБЛЕМАТИКА ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Кримінальне процесуальне законодавство на сьогоднішній день позиціонується як кримінальне судочинство, що має за мету захист та забезпечення фундаментальних прав і свобод людини. Зокрема, важливим правом осіб у кримінальному провадженні є диспозиція рівності членів кримінального процесу незалежно від їхнього матеріального становища, рангу у суспільстві, релігійних та політичних переконань тощо.

Проте, кримінальне судочинство визначає привілейовану групу осіб, щодо яких кримінальне провадження здійснюється в особливому порядку. Перелік таких осіб міститься у главі 37 Кримінального процесуального кодексу України і має назву «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб». Так, до окремої категорії осіб відносяться:

- народний депутат України;